

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra francouzského jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Prostředky k vyjádření modality ve francouzštině a v češtině **Means of expressing modality in French and Czech**

Veronika Šiková

Vedoucí práce:
Mgr. Jiří Jančík, Ph.D.

Studijní program:
Specializace v pedagogice

Studijní obor:
Francouzský jazyk se zaměřením na vzdělávání – Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Prostředky k vyjádření modality ve francouzštině a v češtině potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. prosince 2021

ABSTRAKT:

Tato bakalářská práce se zabývá prostředky k vyjadřování modalit ve francouzštině a v češtině. Představuje základní pojmy této lingvistické oblasti a zároveň nabízí možné klasifikace, pomocí nichž lze problematiku modálnosti uchopit.

Jsou zde představeny prostředky, pomocí nichž lze modalizovat výpověď – pro tyto účely bylo využito především morfologické hledisko. Jednotlivé slovní druhy jsou tak představeny z hlediska jejich schopnosti a frekvenci užití pro modální vyjádření.

Na základě teoretických údajů byl jakožto předmět výzkumu zvolen subjunctif, který byl následně podroben analýze na vybraných excerptech jazykových korpusů InterCorp. Získaná data byla zkoumána z hlediska pozice konjunktivu ve větě, jeho funkce a účelu, případně také obligatornosti či fakultativnosti jeho konkrétního použití. Vybrané vzorky byly dále porovnávány s odpovídajícím českým překladem, přičemž na základě těchto textů bylo sledováno, jakých prostředků lze použít pro substituci zkoumaného tvaru, a zda lze i navzdory jeho absenci v češtině zachovat původní modálnost výpovědi.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Modalita, modálnost, slovní druhy, slovesný způsob, konjunktiv

ABSTRACT:

This bachelor thesis deals with the means of expressing modality in French and Czech. It introduces the basic concepts of this linguistic field and at the same time offers possible classifications by means of which the issue of modality can be understood.

The means by which the statement or phrase can be modified are presented here – for these purposes, the morphological aspect has been used. The various word types are thus presented in terms of their capacity and frequency of use for modal expression.

Based on theoretical data, the subjunctif was chosen as the object of the research, which was subsequently subjected to analysis on selected excerpts of the InterCorp language corpora. The data obtained were examined in terms of the position of the subjunctive in the sentence, its function and purpose, and the obligatoriness or optionality of its particular use. The selected samples were further compared with the corresponding Czech translations and, based on these texts, it was observed what means can be used to substitute the examined form and whether, despite its absence in Czech, the original modality of the phrase can be maintained.

KEY WORDS:

Modality, modal, part of speech, grammatical mood, subjunctive

Realizace této bakalářské práce byla možná díky pomoci několika lidí, kterým bych tímto ráda vyjádřila svůj dík. Především bych chtěla poděkovat vedoucímu této práce, Mgr. Jiřímu Jančíkovi, Ph.D., za jeho trpělivost, vstřícnost, a především za jeho užitečné rady, které přispěly k mým úvahám. Ráda bych také poděkovala ostatním vyučujícím z Pedagogické fakulty a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kteří mi poskytli potřebné nástroje pro úspěšné vysokoškolské studium.

Obsah

Úvod	7
1. Teoretický rámec pro studium modaloty	8
1.1. Pojem „modalita“	8
1.2. Problematika klasifikace modaloty	10
1.2.1. Přístup tradiční české jazykovědy	11
1.2.2. Hledisko vztahu mluvčího	13
1.2.3. Formálně gramatická typologie	14
2. Prostředky k vyjádření modaloty	16
2.1. Primární prostředky k vyjádření modaloty	16
2.1.1. Slovesa	16
2.1.2. Jména	19
2.1.3. Neohebné slovní druhy	20
2.2. Sekundární modalizační prostředky	20
3. Výběr prostředků pro výzkum	21
3.1. Specifika užití subjunctivu	22
4. Materiál a metoda pro sběr dat	24
5. Kvantitativní analýza vybraných excerpt	26
5.1. Třídění excerpt	26
5.2. Význam a funkce subjunctivu ve vybraných excerptech	29
Závěr	35
Résumé	37
Reference	38

Úvod

Tato práce pojednává o možných způsobech vyjadřování modaloty. Téma modaloty je poměrně těžko uchopitelné. Je tomu tak jednak proto, že se jedná o téma velice rozsáhlé, přispívá k tomu však také fakt, že na poli lingvistiky neexistuje jednoznačná shoda ohledně definice pojmu a jeho případné klasifikace. Srozumitelnějšímu vymezení brání z velké části absence jednotného názvosloví, které se napříč jednotlivými přístupy značně rozchází, ačkoli při podrobnějším studiu problematiky lze shledat, že autoři různými pojmy usilují v zásadě o pojmenování téhož.

Jedním z cílů této práce je tak představit určité tendence lingvistiky v přístupu k modalitě jako takové, a to z perspektivy dvou zvolených pracovních jazyků – francouzštiny a češtiny. Samotný text práce je vystaven na dvou vzájemně se doplňujících oddílech. Jak již bylo naznačeno výše, první, teoretická část je věnována pojmu modaloty a modálnosti. Vzhledem ke komplexnosti tématu zde budou rovněž přestaveny možné klasifikace jednotlivých typů modalit tak, jak je uvádějí někteří autoři mluvníc a příruček. Oblast zájmu bude dále přiblížena uvedením základních prostředků k vyjadřování modaloty, a to s ohledem na jejich význam či četnost používání, a jejich případných rozdílů v užití v češtině a ve francouzštině.

Teoretický rámec dále poslouží jako podklad pro empirický výzkum jednoho zvoleného modalizačního prostředku – subjunctivu (resp. konjuktivu). Zvolený slovesný způsob bude zpracován prostřednictvím paralelních korpusů *Intercorp* a poslouží tedy jako podklad pro kontrastivní zkoumání modaloty. Data získaná sběrem textových materiálů budou podrobena kvantitativní analýze, jejímž cílem bude vysledovat, jakou roli subjunctif ve vyjadřování modaloty může hrát, případně jaké ekvivalenty lze v českých překladových textech zvolit pro zachování obdobné modalizace výpovědi. Existuje celá škála prostředků, pomocí nichž lze modalitu napříč jazyky vyjadřovat, z toho důvodu představuje subjunctif díky své absenci v českém jazyce jedinečný nástroj pro sledování rozdílů mezi těmito dvěma jazykovými systémy. Bude zajímavé pozorovat, v jakých případech bývá subjunctif uplatněn a jakou funkci ve větě plní, pozornost bude však věnována i otázce, zda jeho absence v češtině znamená pouze formální rozdíl mezi jazyky, tedy zda čeština tento slovesný způsob bude nahrazovat ve většině příkladů obdobným způsobem, nebo zda bude využívat rozsáhlejší škály jiných prostředků. Odpovědí na tyto otázky bude věnována závěrečná část výzkumu.

1. Teoretický rámec pro studium modalit

Aby bylo možné prostředky k vyjadřování modalit vůbec začít zkoumat, je nutné se pokusit upřesnit, co daná oblast zahrnuje. Jak již bylo naznačeno v úvodní části, jedná se o složité téma, jehož vymezení může být zpočátku nejasné. Ačkoli termín modalita bývá běžně používán (zejména v souvislosti s modálními slovesy), jeho přesný význam nebývá explicitně specifikován. Na základě nejrůznějších příruček a mluvnic českých i francouzských autorů budou v této části představena možná vysvětlení a ohraničení pojmu. Uvidíme, zda se koncepce z prostředí české a francouzské lingvistiky (nebo dokonce koncepce jednotlivých jazykovědců) v základním uchopení pojmu shodují, či nikoli.

1.1. Pojem „modalita“

Termín „modalita“ je v lingvistice užíván různě a neexistuje tedy jednotná definice určující jeho význam. Někteří čeští autoři zde rovněž užívají ekvivalentu „realizovatelnost děje“ (Panevová, 1971, s. 98) či „modálnost“. Obecně lze o kategorii modalit prohlásit, že zahrnuje dvojí typ vztahů – vztah děje ke skutečnosti a vztah mluvčího ke skutečnosti. První z těchto vztahů zahrnuje objektivní složku výpovědi, její samotné sdělení, tedy i pravdivost, druhý vztah je definován jako subjektivní vklad autora. V zásadě je tak v češtině tato lingvistická kategorie ve většině děl oddělována od modalit logické¹ – naproti tomu francouzští autoři Riegel, Pellat a Rioul (2016, s. 975) uvádějí, že označující termín *modalita* je z logiky přímo vypůjčen, a tedy z ní nutně vychází. Zároveň podle nich tento pojem zahrnuje i postoj (vztah) mluvčího k výpovědi. Z tohoto lze usuzovat, že se pojetí modalit v češtině a francouzštině poněkud rozchází. Francouzský přístup nezmiňuje onen vztah mluvčího ke skutečnosti, jako je tomu v češtině. Bylo by nicméně nepřesné z tohoto faktu vyvozovat, že by byl tento typ vztahu ve francouzské lingvistice opomíjen – v tomto případě se však již nehovoří o *modalitě*, nýbrž o samotné výpovědi (*le dictum*, tzv. propoziční obsah).

Francouzské gramatiky často vůbec nepracují s termínem „modalita“ samostatně – v gramatikách Grevisse a Larousse je zmiňován pouze „mode“, a to v přímé souvislosti se

¹Modální logika je oblast logiky zkoumající logické operace, tzv. modalit (modální operátory jsou např. „je možné“, „je nutné“, „je nemožné“). Formalizacemi modalit se zabýval zejména americký matematik a logik H. B. Curry, americký filosof a logik W. V. Quine nebo německý matematik a filosof W. Ackermann. (Barták, 1993, s. 694).

slovesem. Modalizační funkce ve smyslu vyjádření vztahu mluvčího k popisované skutečnosti je připisována výhradně slovesnému způsobu: „*L'action peut être présentée comme réelle, possible, voulu, désirée ; c'est la notion de mode*“, přičemž je výklad schematizován do zjednodušujícího sdělení, podle kterého vyjádření reálné skutečnosti odpovídá indikativ, požadované akci se rovná imperativ, kondicionál je užíván pro vyjádření možnosti a subjunctif je vyžadován v případě přání (Dubois, Lagane, 2001, s. 93). Druhá zmíněná příručka takřka nic neříká ani souhrnně o slovesných způsobech, opět však podává zjednodušující výklad pro jednotlivé kategorie, například, že oznamovací způsob vyjadřuje skutečnost. Zajímavá je poznámka u subjunctivu, kde autor tvrdí, že je využíván ve větách žádacích nebo tázacích tam, kdy k vyjádření chybí tvar imperativu – tedy kdy neexistuje tvar rozkazovacího způsobu pro danou osobu a číslo (Grevisse, s. 980).

Jiní autoři pojem dávají jej do přímé souvislosti s výpovědí, konkrétně s větou. Hovoří o tzv. „modalité de phrase“, tedy větné modalitě: „(...) *l'assertion et l'interrogation sont des modalités de phrase, comme l'exclamation ou l'injonction*“ (Le Goffic, 1993, s. 17). Větnou modalitou je zde tak míněno oznámení, dotaz, zvolání či rozkaz. To sice dává určitý obrázek o účelu, nicméně jakožto definice je toto obsírné vyjádření nedostatečné. Slovní spojení „větná modalita“ je problematické rovněž v tom, že implikuje existenci jiné, nevětné modality, která zde již však není zmíněna. S modalitou věty však nepracují pouze zahraniční autoři – *Nový encyklopedický slovník češtiny* ji nicméně předkládá poněkud konkrétněji. Heslo „modalita“ je zde uvedeno následovně: „*Termín užívaný různě (objevuje se i v explicitnější podobě jako modalita věty nebo větná modalita); pro první přiblížení se dá říct, že pro případy, když věta vedle vlastního obsahu (propozice) obsahuje informace týkající se způsobu platnosti obsahu*“ (Blaszczyk, Karlík, 2017). To, co Pierre Le Goffic snad jen naznačil, zde dvojice autorů doplňuje jednoduchým vzorcem amerického lingvisty specializujícího se na syntax a lexikální sémantiku Charlese J. Fillmora: „*věta = propozice + modalita*“. Modalita je zde stále přímo vztahována k větě, je však zřetelně vydělena jakožto její stavební prvek. Za předpokladu, že se propozičním obsahem rozumí obsah věcný, lze z tohoto schematického vyjádření lze již o něco lépe vytušit vklad modalizační složky. Lze si však povšimnout jisté shody s pojetím trojice francouzských autorů, jak je uvedeno v předchozím odstavci, kteří modalitu od propozičního obsahu rovněž oddělují.

Problematické větné modality se dále věnuje celá řada autorů, potřebné doplnění nabízí Panevová a kol.: „*Termínem větná modalita postihujeme to, zda věta vystupuje v komunikaci*

jako oznámení, otázka, rozkaz, přání atd., tedy její komunikační funkci.“ (Panevová, 2014, s. 253). Je tedy zřejmé, že větnou modalitu přeci jen lze chápat jako určitý podtyp modality, jak již bylo naznačeno výše. V této souvislosti zde lze rovněž nalézt odkaz na modalitu postojovou, jak ji uvádí autoři *Mluvnice češtiny*, o tom ovšem podrobněji dále. Z dosavadních poznatků je patrné, že ze všech snah o definování modality je pravděpodobně nejuchopitelnější variantou vysvětlit termín pomocí účelu. Tím je myšlena ona dvojice vztahů, tedy *„hodnotící postoj mluvčího k projevu samému a k jeho poměru ke skutečnosti“* (Havránek, 1988, s. 11). Později však také tvrdí, že *„poměr (postoj) mluvčího k vyjadřované skutečnosti se odborně nazývá modálností (modalitou)“* (Ibidem, s. 326).

Zajímavé postřehy k této problematice přináší studie *K problematice věty zejména z hlediska modálnosti* (Svoboda, 1966). Autor v zásadě začleňuje všechny výše uvedené poznatky, přičemž tyto nejsou ve vzájemném rozporu. Uznává existenci „větné modálnosti“, zároveň však upozorňuje, že modálnost lze vnímat nejen na úrovni jednotlivých vět, ale také výpovědí či celých promluv – a tyto modálnosti nejsou totožné. Dále zmiňuje rovněž modalitu větných členů a jako jediný z dosud prostudovaných autorů rovněž hovoří o tzv. amodálnosti, kterou ilustruje na následujících příkladech:

- (1) *Zůstanu v dílně, jestliže přijde instruktor.*
- (2) *Kdo se zajímá o instruktáž, zůstane v dílně.*

„Věta hlavní má sice v obou souvětích modálnost oznamovací, avšak větami vedlejšími se nic neříká o tom, jaký je vztah jimi pojmenovaného věcného obsahu ke skutečnosti.“ V prvním příkladu *„se vedlejší větou výslovně nevyjadřuje, že instruktor přijde, ani že má přijít, ani se jí nevyjadřuje dotaz.* Rozdíl mezi oběma větami je v tom, že větou příčinnou se oznamuje skutečnost či neskutečnost obsahového vztahu, případně se na něj ptá pomocí věty řídicí, *„kdežto věta podmínková vyjadřuje (uvádí na mysl) tytéž věcně obsahové vztahy jako předpoklad vzniku děje věty hlavní. Věta „podmínková“ s jestliže je vztahově amodální“* (Ibidem, s. 100).

1.2. Problematika klasifikace modality

Zohledníme-li, jak nesnadné bylo nalézt jednotnou definici pojmu modalita, není nikterak překvapivé, že ani z hlediska členění nejsou jazykovědci zajedno. Původní snahou bylo nalézt určité tendence v lingvistickém bádání jednotlivých jazyků v naději, že bude možné

vypozorovat významnější rozdíly mezi lingvistickým pojetím českých a francouzských teoretiků. Ukázalo se to ovšem jako poměrně komplikovaný úkol, jelikož gramatiky francouzsky píšících autorů s pojmem modalita nejčastěji operují v souvislosti s větou, respektive výpovědí, tudíž se případné klasifikace odehrávají v užším kontextu. Česká lingvistika se pojmu více věnuje samostatně, snaží se základní klasifikaci navigovat k co možná nejsnazšímu uchopení celé problematiky.

Právě tak, jako neexistuje jednotná definice termínu modalita, neshodují se autoři ani na dělení jejích typů. Avšak lze nalézt jakési podobnosti či překrývání. Kupříkladu Šabršula (1986, s. 247) rozlišuje primárně dva typy – **modalitu asertorickou** a **neasertorickou**. Asertorickou míní takovou modalitu, kdy charakter výpovědi určují primárně indikativní tvary sloves a na ně navazující tvary nefinitní. Přímo se však brání tendenci zaměňovat pojem „asertorický“ za „jistotní“ – zdůrazňuje zde totiž opozici záměru mluvčího, jeho osobní pojetí, a faktičnost, jistotu v ontologickém či logickém pojetí. Naproti tomu Daneš, Grepl a Hlavsa (1987, s. 355) již termínu „jistotní modalita“ užívají. Vcelku rozlišují čtyři typy modalit, jimiž jsou **modality skutečnostní, voluntativní, postojová** a **jistotní** – tato klasifikace bude podrobněji vylíčena na následujících řádcích.

1.2.1. Přístup tradiční české jazykovědy

Podle autorů *Mluvnice češtiny* (Komárek, 1986, s. 167) podává **skutečnostní modalita** informace o jakési modální dispozici konatele (mluvčího) k realizaci či naopak nerealizaci děje, tedy k dosažení/nedosažení nějakého stavu. Obsah výpovědi je buďto reálný (oznamovaný), nebo možný (hypotetický), vyjadřuje děj potenciální (*Dárek pro babičku koupit nezapomenu*), nebo nemožný (*Kéž bych nezapomněl koupit dárek pro babičku*). Kupříkladu Havránek (1988, s. 326) tento typ modality vůbec nezmiňuje, ačkoli jinak názvosloví používá shodné. Podle něj se rozlišuje „*modálnost postojová (vztahová), jistotní a voluntativní (nutnostní)*“.

Modalitou voluntativní se rozumí modalita nutnosti, možnosti a záměru, obvykle je vyjadřována predikáty s modálním významem: *je nutno, aby; není možné, aby; jde nám o to, aby*. Modalita nutnosti je zde dále dělena na nezbytnost, kam spadají zejména vyjádření jako *muset/nemoci, být nucen, mít jen jedinou možnost, a to, nemít možnost* – jedná se tak o věty souvčetně s infinitivem. Dále je sem řazena očekávanost (povinnost, naplánovanost) a záhodnost (žádoucnost, náležitost a vhodnost). Do podtypu možnosti náleží jednak prostá možnost, dále

však také dovolení a schopnost, v případě záměru se vyděluje úmysl a zájem. Tento typ modalit bývá někdy také nazýván **modalitou dispoziční**, jelikož konatel (tedy agens nebo nositel) je zde vždy referenčně identický s nositelem dané modální dispozice. Jedná se především o věty s modálními slovesy: *Petr musel (mohl, směl, měl, dokázal, chtěl) dokončit práci*. Z příkladu *Pracovna musela být čistá, světlá, řádně vyvětraná* již nevyplývá, kdo byl činností povinován – podmět zde tak modální hodnotu nutnosti nebo záměru nenese. Mezi prostředky pro vyjádření nutnostní modalit bývá dále řazen infinitiv – tehdy vystupuje jako rozkaz či zákaz (*Nemluvit! Poslouchat!*).

Modalitou postojovou se rozumí komunikativní funkce predikátu, záměr mluvčího se zde zpravidla projevuje ve formě oznámení, žádosti nebo otázky. Realizace oznámení je prováděna buďto pomocí explicitní performativní formule, kdy je sloveso doplněno vedlejší větou nebo infinitivem či předmětem (*Zajímá mě, jestli mi nelžeš*). K vyjádření pomocí konkrétní výpovědní formy je používáno množství prostředků, mezi něž spadá forma slovesa (především slovesný způsob a čas), samotný výběr slov a slovosled, dále také intonace, tempo řeči aj.

Poslední kategorií je **modalita jistotní**. Ta vyjadřuje míru přesvědčení mluvčího o platnosti vyjadřovaného děje. Nejčastěji se vyjadřuje predikáty s modálním významem, jako jsou například: *vím, že; jsem přesvědčen, že; domnívám se, že; je možné, že; je jisté, že; je nepochybné, že; pochybuji, že* aj. Bývá sem rovněž řazeno užití opisného imperativu: *Ať Petr pomáhá Pavlovi!* (Daneš, 1987, s. 356).

Problematika nejasnosti z hlediska pojmosloví i samotné klasifikace modalit je přítomna i v rámci jednotlivých titulů. Výše uvedené členění mělo v prostudovaných mluvnicích nejčastější zastoupení, při podrobnějším zkoumání však opět vystávají nejasnosti. Tak například infinitiv je primárně řazen mezi prostředky modalit voluntativní a postojové. Dále je však zmiňován jakožto prvek modalit tázací (*Což takhle jít do divadla?*), imperativní (*Poznamenat, Marcelko!*) či práci (*Být už sobota!*), v této souvislosti je rovněž uvedena modalita zvolací, oznamovací a nutnostní. (Komárek, 1986, s. 151–152).

1.2.2. Hledisko vztahu mluvčího

V českých mluvnících či studiích lze, jak již bylo zmíněno, nalézt různé přístupy k definování pojmu modalita a jejímu zkoumání. Vzhledem k tomu, že tento jazyk staví na roveň vztah výpovědi ke skutečnosti a vztah mluvčího k výpovědi, je však nasnadě nejprve dělit modalitu na základě těchto parametrů – tedy na modalitu objektivní a subjektivní. **Objektivní (slovesná) modalita** zahrnuje to, jak se skutečnost promítá ve sdělení mluvčího a podle toho, na čem zakládá, ji lze dále dělit následovně: buď je objektivní modalita dána stupněm reality, nebo dispozicí původce děje. Modalita zakládající na stupni reality je iniciována reálností (respektive ireálností), či potencionalností konatele – v tom případě se může jednat buď o pouhé přisouzení děje, nebo o nutnost, možnost či vůli. **Subjektivní (epistémická) modalita** pak zahrnuje vztah mluvčího k dané prepozici, jedná se o jeho aktivní reakci na skutečnost. Toto ještě doplňuje Šabršula (1986), podle nějž vztah mluvčího k výpovědi zahrnuje jak onu subjektivní složku, tak i složku objektivní. V souvislosti s objektivitou/subjektivitou se někdy také hovoří o **modalitě deskriptivní** (mluvčí objektivně popisuje stav věci) a **preskriptivní**, kdy je mluvčí sám původcem modalita.

Ani toto na první pohled srozumitelné členění však není zrovna bezproblémové. Faktory, které zde hrají roli, lze totiž vnímat jako subjektivní, čímž jsou jednotlivé kategorie opět o něco hůře uchopitelné. Toto lze dobře ilustrovat na slovesu *smět* (resp. *pouvoir*) – původce děje zde může, ale nemusí být shodný se subjektem (Panevová, 2014, s. 250–251):

- (3) *Smím tě políbit?*
- (4) *Jana smí jít na diskotéku.*
- (5) *Pavel smí být propuštěn z práce, protože je ve zkušební době.*

V první větě (3) je subjekt původcem děje, zatímco ve zbylých dvou příkladech tomu tak není. Druhý příklad (4) znázorňuje rozdíl mezi původcem modalita a původcem děje, kteří nejsou totožní. V posledním příkladě (5) je původcem modalita určitá objektivní okolnost.

Pojetím modalita v souvislosti s francouzským jazykem se zabývají například Riegel, Pellat a Rioul (2016, s. 975–979), kteří nabízejí rovněž binární rozdělení, a to na základě přístupu k výpovědi. Používají termíny *modalité d'énonciation* (modalita promluvy) a *modalité d'énoncé* (modalita výpovědi); tyto pojmy se svým významem scházejí s výše popsaným českým pojetím.

Modalita promluvy bere v potaz přístup mluvčího k posluchači. Projevuje se jako tvrzení, rozkaz nebo dotaz; ze syntaktického hlediska lze tato sdělení podat za pomoci vět oznamovacích (*phrases déclaratives*), tázacích (*phrases interrogatives*) či žádacích (*phrases impératives/injonctives*).

Oproti tomu **modalita výpovědi** se zaměřuje na vztah mluvčího k obsahu sdělení. Konkrétně se jedná o jeho hodnocení, které může být logické, tzn. opírající se o pravdivost, pravděpodobnost nebo nutnost, výpověď však může být rovněž hodnocena z hlediska jistoty, danosti, povinnosti či povolení. Vztah mluvčího k obsahu sdělení může být případně také citový – v takovém případě se jedná o hodnocení, zda je daný obsah žádoucí, příjemný, užitečný apod. V rámci tohoto typu modalit je proto nabídnuto související zohlednění dvou faktorů – citového a hodnotícího, přičemž první z nich se věnuje pocitům mluvčího a druhý aspekt zahrnuje jeho posouzení dané skutečnosti. Tato subjektivní evaluace pak může být axiologická (vycházející z teorie hodnot, např. odlišení dobré/špatné) nebo epistemická (tzn. opírající se o vědění, poznání).

Z výše uvedeného je zřejmé, že oproti modalitě promluvy, která vychází ze syntaxe, bere modalita výpovědi v potaz především hledisko lexikologické a sémantické. Užití jednotlivých prostředků tak není zcela jasně ohraničené, a ne vždy je lze jasně a objektivně rozlišit. V případě čistě hodnotící výpovědi (*une belle table / krásný stůl*) není nalezení prostředku vyjadřujícího modalitu nikterak obtížné, jindy však nemusí být rozlišení objektivní/subjektivní takto patrné. Ve výpovědi *Oh ! Cette voiture verte et rose ! (Jé, to zelenorůžové auto!)* získávají adjektiva označující barvu, běžně používaná pro popis objektivní reality, subjektivní vklad mluvčího. Míra modalit je variabilní i v menších celcích – subjektivní nádech může narůstat u jednotlivých slov v závislosti na konkrétním kontextu, významné jsou zde prostředky přenesení významu (*Ce ministre est un vrai renard / Tenhle ministr je učiněný lišák*). Do této kategorie dále patří expresivní výrazy (např. slova náležící různým jazykovým vrstvám nebo slova nabývající expresivní hodnoty v důsledku afixace), užití citoslovcí a významnou roli hraje také interpunkce.

1.2.3. Formálně gramatická typologie

Na poli současné lingvistiky se však modalita jistotní či postojová příliš často neobjevuje, dále uvedená binární rozdělení jsou pro potřeby zevrubné analýzy příliš zjednodušující. Většina

jazykovědců dnes operuje s pojmy formální gramatiky – ani formální gramatikové se však zcela neshodnou na jednotné terminologii, resp. klasifikaci modalit. Lze však registrovat určitou tendenci, v níž převažuje dělení na modalitu alétickou, epistémickou, deontickou, bouletickou, dynamickou a teleologickou (Blaszczyk, Karlík, 2017).

Pojem **alétická modalita** (*modalité aléthique*) odkazuje na řecký termín „alétheia“, což je jeden z pojmů antické filosofie značící pravdu ve smyslu neskrytosti, existence. Tato kategorie se tedy zabývá nutností pravdivosti (nebo nepravdivosti) propozice.

Epistémická modalita (*modalité épistémique*) vyjadřuje také nutnost, avšak ne výhradně – připouští také možnost propozice, která je vztahována ke znalostem, faktům, tedy ověřitelným zdrojům. „*La modalité épistémique qualifie donc la valeur de vérité d'une proposition*“ (Vold, 2008, s. 62).

Deontická a dynamická modalita označují možnost, schopnost, přípustnost, vzájemně se však liší v původci děje. U **deontické modality** (*modalité déontique*) je původce děje odlišný od subjektu, zatímco v případě **modality dynamické** (*modalité dynamique*) je subjekt sám původcem. (Palmer, 2001, s. 70). Vhodným příkladem je zde sloveso *pouvoir/moci*. Větu *Je ne peux pas le faire* (*Nemohu to udělat*) lze vnímat dvojím způsobem – jednak jako fyzickou neschopnost mluvčího vykonat nějakou činnost, ale také například jako osobní rozhodnutí, o kterém je mluvčí přesvědčen. Je-li například řidič automobilu vyzván k rychlejší jízdě, jeho reakce „*To nemohu*“ může znamenat fakt, že vozidlo je staré a aktuálně dosahuje možného limitu rychlosti, touto větou však lze rovněž vyjádřit morální zábranu mluvčího překračovat zákonem povolenou rychlost. Jak zmiňuje E. T. Vold, modalita dynamická je (společně s epistémickou) jedinou kategorií, na které se lingvisti obecně shodnou. Konsenzus podle ní zní tak, že zatímco epistémická modalita se zaměřuje na pravdivostní hodnotu propozice, modalita deontická se týká vztahu mluvčího k provedení toho, o čem hovoří (2008, s. 73).

Bouletickou i teleologickou modalitou je míněno vnímání nutnosti nebo možnosti dané propozice, přičemž **modalita bouletická** (*modalité boulique*) se vztahuje k žádoucím („*desirable*“), **modalita teleologická** (*modalité téléologique*) se orientuje na dosažení cíle („*relevant goals*“). U prvního typu jde tak spíše o lidské přání nebo tužby (Lappin, Fox, 2015, s. 237).

2. Prostředky k vyjádření modality

V obou zkoumaných jazycích je modalita vyjadřována nejrůznějšími prostředky. Tato schopnost vetknout sdělení určité modální vyznění se označuje jako „modalizace“. Z morfologického hlediska ji lze vyjádřit všemi slovními druhy – pomocí sloves a jmen, ale také užitím neohebných slovních druhů. Existují však i další prostředky; vztahy mezi mluvčím a výpovědí nebo mezi výpovědí a skutečností lze vyjadřovat například pomocí intonace nebo v případě písemného projevu interpunkcí. Primárním prostředkem však jistě (a to v češtině i ve francouzštině) zůstává užití sloves.

2.1. Primární prostředky k vyjádření modality

2.1.1. Slovesa

Už jen samotný pojem modalita vychází z latinského *modus*, termínu překládaného jako *způsob/mode*. Významná je především opozice indikativu a kondicionálu, nicméně slovesných způsobů je daleko více a jejich schopnost významně proměňovat výpověď je nezpochybnitelná. Co se však tohoto slovního druhu týče, lze zde nalézt vícero prostředků než pouze zmíněný slovesný způsob. Slovesa skýtají mnohé další možnosti, například kategorii času – ani ta není pro vyjádření modality bezvýznamná, navíc je (zejména v češtině) úzce propojena s kategorií vidu, která opět dosah modality rozšiřuje. Nelze opomíjet ani základní slovesný tvar – infinitiv je přímo spojován s modalitou voluntativní a postojovou (Komárek, 1986, s. 146), o těch ovšem více dále. V souvislosti s užitím sloves je rovněž významná funkce negace výpovědi, nicméně pro oba jazyky jsou nejznámějším a nejzákladnějším prostředkem modální slovesa.

2.1.1.1. Modální slovesa

Tento druh sloves je hlavním aktérem při vyjadřování modality – konkrétně tedy jejich spojení s infinitivem slovesa plnovýznamového. Česká modální slovesa (*mít, moci, muset, smět, chtít* a někdy se uvádí také *dovést a umět*) se z části významově překrývají s těmi francouzskými (*pouvoir, devoir, vouloir, savoir*, někdy je uváděno také *falloir*) a ani jejich způsob užití není nijak zvlášť odlišný. Pomocí těchto sloves (respektive díky jejich

sémantickému, lexikálnímu významu) se tedy vyjadřuje možnost, povinnost či povolení provést/provádět nějakou činnost – vyjadřují tedy jak vztah mluvčího k výpovědi, tak i vztah výpovědi k realitě. (Hendrich, 2001, s. 386). Zároveň existují jisté nuance ve významu; nastávají totiž situace, kdy totéž sloveso (tedy sloveso modální ve spojení s infinitivem slovesa plnovýznamového) může rozdílným způsobem vyjadřovat oba zmíněné vztahy: *To nemůžu udělat / Je ne peux pas le faire*. Tato věta může vyjadřovat jak čistou nemožnost něco vykonat, tedy nerealizovatelnost děje, tak i osobní vklad mluvčího – jeho morální zábrany, kdy samotné provedení činnosti je teoreticky možné, avšak pro konatele nepředstavitelné, respektive nepřijatelné.

2.1.1.2. Slovesné časy

Základním slovesným časem je **čas přítomný** (*présent*), který odkazuje na právě probíhající děj (*Ted' večeríme / Nous dînons*) nebo děj obvyklý, případně zvyk či repetici (*Chodím spát v jedenáct / Je me couche à onze heures*) (Hendrich, 2001, s. 418). Dále je používán pro obecně platné skutečnosti (*Válka není neodvratná / La guerre n'est pas fatale*), v případě návodu či naučení a v neposlední řadě jeho prostřednictvím bývá označován blízký budoucí děj (*Za okamžik jsme hotovi / Nous sommes prêts dans un instant*), někdy však také děj minulý (*Nečekám dlouho / Je n'attends pas depuis longtemps*). Zároveň lze tohoto času užít pro oživení minulého děje – v takovém případě se mluví o tzv. prézentu historickém (*V jednu hodinu ráno volá (...) / À une heure du matin (...) téléphone*).

Pomocí **složeného perfekta** (*passé composé*) lze vyjadřovat především děj v minulosti ukončený (*Poslal jsem dopis / J'ai envoyé une lettre*), minulý děj, který se udál jen jednou a jehož trvání je omezeno (*Tuhle práci jsem dělal deset let / J'ai fait ce travail pendant dix ans*) nebo minulý děj opakovaný, u nějž počet opakování známe alespoň přibližně (*Tříkrát jsem mu to řekl / Je lui ai dit trois fois*). Dále jej lze použít pro děj ukončený v blízké budoucnosti, případně jím – v případě podmínkových vět – nahradit budoucí čas.

Dalším slovesným časem je **imperfektum** (*imparfait*), označující časově neohraničené trvání minulého děje (*Měl jsem jednoho přítele / J'avais un ami*), popis, konkrétní okolnosti průběhu jiného děje minulého, dále minulý děj opakovaný, znamenající zvyk či návyk (*Koupával jsem se v moři / Je me baignais dans la mer*) nebo časově přesně určenou událost

v jejím průběhu či dokonce zdvořilost (*Přišel jsem vás o něco požádat / Je venais vous demander quelque chose*) (Ibidem, s. 420).

Dále je třeba zmínit **čas předminulý** (*plus-que parfait*), vyjadřující děj, který skončil dříve, než nastal jiný minulý děj. Předminulým časem lze rovněž uvést předminulý děj zdůvodňující či vysvětlující děj následný (*Neměl úspěch; špatně se připravil / Il n'a pas réussi: il s'était mal préparé*). Dále je ve francouzštině užíván po spojkách *quand, lorsque, après que* – v těchto případech vyjadřuje opakování předcházejícího děje (hlavní věta zde vyžaduje užití imperfekta), lze jej použít rovněž v situaci velmi rychlého ukončení děje (*Předložila jim dobrou večeři; za čtvrt hodiny všechno snědli / Elle leur a servi un bon dîner; en un quart d'heure, ils avaient tout mangé*).

Na závěr už jen zmínka o okrajových časech, jejichž užívání je v současné době již na ústupu. Prvním z nich je **jednoduché perfektum** (*passé simple*). Tím lze popsat děj, který se udál pouze jednou, takový, jenž trval určitou vymezenou dobu, případně děj, který se sice opakoval, nicméně jehož počet opakování je alespoň přibližně známý (Ibidem, s. 422). Jedná se tedy o knižní čas vyjadřující minulý děj zcela ukončený (*Viktor Hugo se narodil roku 1802 / Victor Hugo naquit en 1802*). Dalším slovesným časem užívaným v knižním stylu je **passé antérieur**, jímž se obvykle vyjadřuje děj ukončený těsně před započatím jiného minulého děje, vyjádřeného jednoduchým perfektem (*Když se Jindřich vrátil, oznámili mu tu zprávu / Quand Henri fut rentré, on lui annonça la nouvelle*).

Z uvedených příkladů je zřejmé, že některé ze slovesných časů používá výhradně francouzština a český jazyk jich nevyužívá. Základní časová vyjádření jsou ovšem leckdy shodná v obou jazycích, používají se ve stejných případech pro vyjádření téhož.

Slovesné časy lze rovněž nahlížet binárně – jedná se o **časy jednoduché** (*temps simples*) a **časy složené** (*temps composés*). Mezi časy jednoduché patří určité tvary indicativu (indicatif présent, imparfait, passé simple a futur), dále conditionnel présent, subjonctif présent i imparfait, impératif présent, participe présent a infinitif présent (Dubois, Lagane, 2001, s. 94). Více o slovesných způsobech v následující kapitole.

2.1.1.3. Slovesné způsoby

Slovesné způsoby (*modes verbaux*) popisují stav skutečnosti či záměru. Čeština rozlišuje čtyři – *oznamovací (indikativ)*, *rozkazovací (imperativ)*, *podmiňovací (kondicionál) přítomný a minulý*, ve francouzštině je jich vícero, konkrétně *indicatif*, *impératif*, *conditionnel a subjonctif*, navíc sem bývá řazen ještě *participe* a *gérondif* (také sem bývá řazen infinitiv) – tyto způsoby mají v češtině rovněž svou podobu (*příčestí a přechodník*), nicméně česká jazykověda tyto povětšinou mezi slovesné způsoby neřadí.

Pomocí oznamovacího způsobu bývá vyjadřován skutečný děj nebo stav, případně jím lze označit jeho změnu. Rozkazovací způsob pak slouží jako prostředek pro vyjádření rozkazu či zákazu, prosby, výzvy, rady, varování, případně přání (Hendrich, 2001, s. 426). Kondicionálem přítomným lze označovat neskutečný, předpokládaný děj či možnost, dále pravděpodobnost či pochybnost v přítomnosti, případně určitou následnost ve vztahu k jinému ději minulému. Podmiňovací způsob minulý pak značí buď v minulosti neukončený děj, nebo pravděpodobnost či pochybnost v minulosti. V neposlední řadě mezi slovesné způsoby spadá konjunktiv (ve francouzštině *subjonctif*), jehož význam se odvíjí od jeho užití ve větě jednoduché či vedlejší. V případě věty jednoduché zpravidla značí rozkaz, zákaz, výzvu nebo přání, případně může být užit jako zvolání s citovým zaujetím (v tomto případě pak znamená rozhořčení nebo údiv). Ve větách vedlejších pak funkce konjunktivu tkívá v odlišení významu (zde bývá užíván v protikladu ke způsobu oznamovacímu), tento způsob může sloužit i k vyjádření jemného významového odstínu, jedná se tedy o pouhou stylistickou variantu (Ibidem, s. 431). Specifický případ představují věty vztažné, uvozené vztažnými zájmeny, kdy je pomocí tohoto slovesného způsobu označen zamýšlený cíl nebo jedinečnost. Konjunktiv je někdy vysvětlován z jiného pohledu, kdy je k jeho definici přistupováno na základě negativního vymezení. Lze jej přiblížit jakožto slovesný způsob často užívaný u sloves „*qui sont des prédicats de propositions, et non de phrases: il indique alors que le locuteur ne s'engage pas sur la réalité du fait*“ (Grevisse, s. 980).

2.1.2. Jména

Modalitu lze vyjadřovat rovněž použitím jmen – konkrétní způsoby jsou odlišné od příkladů uvedených v rámci kategorie sloves, opět se však jedná o prostředek přítomný v obou zkoumaných jazycích.

Už jen podstatná jména nabízejí vícero možností, jak modalitu vyjádřit. Výpověď například nabude emotivnějšího vyznění díky hojnějšímu užití vlastních jmen při oslovení (nebo dokonce používáním přezdívek), zřetelnými prostředky jsou dále zdobněliny či kompozita. Tato emotivnost nebo emocionálnost naznačuje citovou, resp. volní stránku mluvčího – jedná se tedy o poněkud širší pojetí modality. Hranice pojmu zde není zcela jasná a ne všechny zde zmíněné prostředky jsou do této kategorie nutně zahrnovány. Poukazuje na to například *Česká mluvnice*, která dokonce tuto citovou a emocionální stránku promluvy vyděluje od modálnosti, o které tvrdí, že „*se zčásti blíží k vyjádření volní stránky*“ (Havránek, 1988, s. 11). Zde je opět patrné, o jak křehké téma se jedná a jak tenké jsou hranice této kategorie.

2.1.3. Neohebné slovní druhy

Modálnost je běžně vyjadřována rovněž pomocí neohebných slovních druhů, typicky příslovcí. Ta slouží v rámci výpovědi jako potvrzení (*jistě, určitě, každopádně, vůbec, možná*), jedná se o subjektivní vklad mluvčího. Složka sdělení jako taková (čistý obsah) se tedy jejich užitím nikdy nemění, nicméně celkové vyznění výpovědi ano. Z kategorie neohebných slovních druhů lze dále využívat citoslovcí, jež mohou stát samostatně a vytvářet tak celou výpověď, případně, obdobně jako příslovce, význam sdělení pouze dotvářet.

Adverbiální vyjádření může nést hledisko hodnotící (*naštěstí/heureusement*) případně plnit funkci epistémickou (*očividně/évidemment*). Le Goffic (1993, s. 462) v souvislosti s modalizací hovoří o významu pozice větných členů, v tomto případě příslovce stojí samostatně před hlavní složkou věty a zdůrazňují tak vklad mluvčího: *Heureusement, il n'est pas tombé. (Naštěstí nespádl)*, případně *Évidemment, les choses ont changé. (Očividně se situace změnila)*.

2.2. Sekundární modalizační prostředky

Existuje celá řada dalších prostředků užívaných k vyjádření modality, většina z nich se však realizuje pouze v mluveném projevu (zejména nepřipraveném). Jedná se především o intonaci či melodii, s níž ovšem běžně pracuje i literatura psaná – například užitím zvukomalebných slov v poezii. Intonace i melodie jsou „*důležitou složkou mluvené řeči, neboť*

plní významnou funkci sdělovací, sloužící především k rozlišování výpovědi oznamovací, tázací, žádací (tj. rozkazovací a přací) a zvolací, zároveň však i k vyjádření vztahu mluvčího k obsahu sdělení, k adresátovi, popř. i k celkové komunikativní situaci“ (Hendrich, 2001, s. 39). V dialogu je dále obvyklé zdůrazňování užívaných větných členů.

Jedním z nejvýznamnějších prostředků je nepochybně slovosled. Upuštěním od běžného, bezpříznakového větného členění typu téma–réma lze slovosled měnit a tímto způsobem (tj. inverzí) tak modifikovat vyznění výpovědi i bez použití jiných, výše zmíněných prostředků.

V případě psané literatury je pak nezanedbatelným prostředkem modality interpunkce, suplující důraz v projevu mluveném. Interpunkční znaménka mohou být nositeli sémantické hodnoty. Grafické znaménko na konci věty může být významným modalizačním prostředkem, v jistých případech, jako ve větách *Il pleut. / Il pleut ! / Il pleut ?* dokonce jediným prostředkem, pomocí něhož lze odlišit typ věty, tj. oznamovací, zvolací či tázací (Riegel, 2016, s. 145).

3. Výběr prostředků pro výzkum

Vzhledem k množství všech možných prostředků, pomocí nichž je možné vyjadřovat modalitu, bylo nezbytné výrazně zúžit zaměření a záběr korpusového šetření. Zahrnout všechny jevy v dostatečné míře by nebylo dobře možné, oproti tomu jejich ilustrace na pouhých pár jednotkách příkladů by zase nepřinesla uspokojivě reprezentativní výsledky. Nabízelo se tak pro účely pozorování využít pouze určitou, úžeji stanovenou množinu. Nejprve se jako vhodné řešení jevilo provést výzkum modálních sloves. Jak bylo uvedeno výše, modální slovesa představují jeden z primárních prostředků (a v jejím rámci nejhojněji využívaný) k vyjadřování modality, tato kategorie by tudíž mohla představovat vhodnou volbu. Nástroj jazykového korpusu by umožnil zadání dotazu vyhledávání v podobě jednotlivých sloves. Pouhý infinitiv by však nebyl dostačující a při snaze zahrnout celou škálu možných tvarů sloves (zohledňující slovesné časy i způsoby, tedy diferenciaci způsobenou afixací) opět vzniká problém přílišné rozsáhlosti. U jednotlivých sloves by bylo problematické odlišovat od sebe navzájem jednotlivé druhy modalit, případně nemožné odlišovat tvary hledaného lemmatu.

Pro lepší orientaci v nabízených možnostech byl proveden menší předběžný výzkum. K získání excerpt nebylo využito korpusu, vzorky s příklady modálních sloves byly náhodně manuálně vybírány ze sbírky novel *Zed'* francouzského autora Jeana-Paula Sartra, současně k tomu byly vyhledávány jejich ekvivalenty v českém knižním překladu. Ze stovky excerpt, z nichž většina zahrnovala výskyt modálních sloves (při současné snaze o alespoň přibližně vyvážené zastoupení jednotlivých lemmat), bylo v majoritní většině využíváno stejného prostředku v obou jazycích. Pokud tedy francouzský text k vyjádření modalidy užil určitého modálního slovesa, bylo tohoto modálního slovesa shodně užito i v překladu (*Je ne veux pas payer pour les autres / Nechci to odnášet za druhé*). Získané výsledky byly dostatečně zajímavé, avšak sledování problematiky na větším vzorku by pravděpodobně nepřineslo odlišné závěry a nejevilo se tedy jako nutné. Tato předběžná analýza tak posloužila jako katalyzátor pro nalezení jiného předmětu zkoumání.

Vyskytla se varianta prozkoumat vzorky na základě určitého typu modalidy. Teoretický rámec představený výše nicméně ukázal, že ačkoli je do jisté míry možné zvolit pro potřeby další práce jednu z nabízených klasifikací modalidy (přístup formálních gramatiků se jevil jako nejobsáhlejší), hranice mezi jednotlivými druhy jsou v rámci využívaných prostředků volné. Modalizační prostředky nelze výhradně řadit ke konkrétnímu typu modalidy, což opět činí tento nástroj jako příliš komplexní. Opět by tak vznikl povrchní, široký vzorek, nebo by naopak došlo k výběru natolik úzkému, že by nemohl fungovat jako dostatečná reprezentace své třídy. Tato snaha o dostatečnou reprezentativnost vzorku tak vedla zpět k primárním prostředkům. Rozsah všech variant jmen či neohebných slovních druhů nenabízel vhodné zúžení, proto byla pozornost zaměřena zpět ke slovesům. A zde se objevilo zajímavé řešení – pokud jsou záměr a funkce modalizačních prostředků obdobné ve francouzštině i v češtině a nedochází zde na této rovině k významným rozdílům, bylo by možné provést výzkum z opačné strany než v případě jednotlivých kategorií modalit. Na základě konkrétního prostředku zkoumat, jakým způsobem je ho pro modalizaci výpovědi používáno, a jak se toto užití může mezi jazyky lišit. Pro posílení kontrastivnosti analýzy tak byl zvolen jakožto předmět zkoumání subjunctif, slovesný způsob, kterého běžně užívá francouzština, kterým však čeština nedisponuje.

3.1. Specifika užití subjunctivu

Subjunctif (neboli konjunktiv nebo dokonce spojovací způsob) je slovesný způsob, který bývá obvykle vykládán tak, že slouží k vyjádření subjektivních pocitů, tedy například přání,

povinnosti, touhy či pochyb. To je samozřejmě velmi zjednodušené vysvětlení a již výše bylo zmíněno, že má subjontif vícero možného využití. Významný rozdíl se odvíjí od toho, zda se tento způsob nachází na pozici predikátu věty nebo propozice.

Pokud subjontif figuruje jakožto predikát věty, obvykle se jedná o větu rozkazovací či práci, „*surtout lorsque l'impératif n'est pas disponible, c'est-à-dire à la troisième personne*“ (Grevisse, 2008, s. 1103). Lze jej tedy užít jako substituci imperativu, není-li tento způsob k dispozici.

(6) *Qu'ils s'agenouillent pour que je leur puisse être bon.*

Nechť pokleknou, abych k nim mohl být dobrý.

(7) *Qu'on mette le Grand-Duc aux arrêts.*

Nech je Velkovévoda uvržen do žaláře.

V takových případech konjunktivu běžně předchází „que“. V určitých ustálených slovních spojení však tato částice absentuje, někdy tvar subjontivu stojí samostatně ve formě jednočlenné věty (*Soit !*).

Ve větách zvolacích může užití subjontivu sloužit k vyjádření domněnky, na kterou je pohlíženo jako nevídanou: *Moi, que je vende cette voiture !* Jiným případem je užití slovesa „savoir“ v přítomném čase konjunktivu (obvykle v první osobě jednotného čísla) společně se záporom: *Je ne sache pas qu'il m'ait empoisonné !* Užívá se pro vyjádření konstatování, často se jedná o tzv. litotes.

Oproti oznamovacímu způsobu však francouzský konjunktiv nedisponuje tvarem budoucím. V mluveném projevu se vyskytuje ve tvaru přítomného (*subjontif présent*) a minulého času (*subjontif passé*), dále rovněž ve variantě perfekta dvojité složeného (*subjontif passé surcomposé*). V případě, kdy je toto sloveso větným predikátem, subjontif présent vyjadřuje děj přítomný nebo budoucí. (*Qu'il parte !*). Ve větě vedlejší tvar přítomného času vyjadřuje děj současně probíhající nebo následný:

(8) *Antoine, je ne veux plus que tu fasses du marché noir.*

Antoine, už nechci, abys pracoval na černém trhu.

Subjontif minulý ve větě hlavní odkazuje na děj, který se ve vztahu k ději závislému uskutečnil v minulosti: *Qu'il soit parti quand je rentrerai* – děj uvedený v čase budoucím („rentrerai“) je tedy vůči konjunktivní části v časové následnosti. Vyskytuje-li se tvar ve větě vedlejší, pak je

jím vyjadřována předčasnost vůči slovesu ve větě řídicí: *Je doute qu'il t'ait écrit hier*. Poslední varianta konjunktivu užívaná v mluveném projevu, *subjonctif passé surcomposé*, slouží k vyjádření zdůraznění myšlenky týkající se dokončení události (aspekt): *Je suis parti avant qu'il ait eu fini de manger* (Grevisse, 2008, s. 1104).

V literatuře je *subjonctif* užíván ve čtyřech různých tvarech – čas přítomný a minulý, imperfektum a čas předminulý (*subjonctif plus-que-parfait*), obdobně jako v případě mluveného projevu existuje také *subjonctif plus-que-parfait surcomposé*. Užití těchto časů je podmíněno sousledností časovou. Je-li sloveso ve větě hlavní ve tvaru času přítomného nebo budoucího, použije se *subjonctif présent* (pro vyjádření děje současně probíhajícího nebo následného), případně *subjonctif passé* (v případě děje předcházejícího). Je-li řídicí sloveso ve tvaru minulém (nebo ve tvaru kondicionálu), pak by měl být užit tvar *imparfait* pro děje současné či následné (nebo *plus-que-parfait* pro předcházející události. Tyto požadavky na psaný projev však v dnešní době nejsou příliš dodržovány a tvary *subjonctivu imparfait* či *plus-que-parfait* se vyskytují jen zřídka, jedná se o knižní tvary. Namísto *Je doutais qu'il le sût*. se tak spíše vyskytne *Je doutais qu'il le sache*, variantu *plus-que parfait Je doutais qu'il l'eût su* nahrazuje *Je doutais qu'il l'ait su* (Hendrich, 2001, s. 436).

4. Materiál a metoda pro sběr dat

Jak již bylo nastíněno v úvodní části, záměrem empirické části bylo pozorování a zkoumání použitých prostředků k vyjádření modality, a to prostřednictvím porovnání originálního francouzského znění a českého překladu jednotlivých příkladů na základě vybraných excerpt. Jako zdroj textů byl pro tyto účely zvolen jazykový korpus InterCorp, online nástroj Českého národního korpusu. Jedná se o verzovaný (tzn. pravidelně aktualizovaný) paralelní korpus, jehož jádro tvoří především beletristické texty. Pro účely této práce byla využita nejnovější francouzská verze InterCorpu (Nádvorníková, 2020) a její český protějšek (Rosen, 2020), přičemž primární důraz byl při výběru excerpt kladen na to, aby originální znění bylo francouzské a česká verze tak představovala překladový text. InterCorp celkem obsahuje 1 551,2 milionů slov ve všech jazycích, kterých je zde zpracováno 40. Databáze francouzských textů obsahuje přes 98 milionů slov, přičemž „jádro“ tohoto korpusu je tvořeno necelými

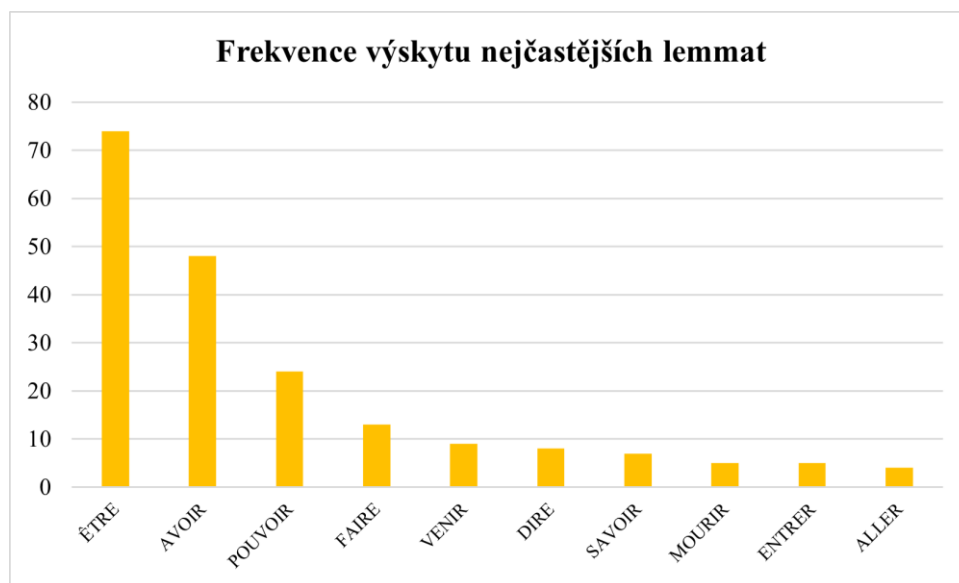
dvaceti miliony slov. Česká verze obsahuje přes 203 milionů slov, takže 114 milionů je součástí jádra.

V počátku bylo nejdůležitější správně zformulovat dotaz pro vyhledávání. Jazykové korpusy ČNK nabízejí množství variant – pro tyto účely rovněž poskytují online manuály vysvětlující, jak s korpusovými daty pracovat. Výběr konkrétních korpusů byl zcela bezproblémový, jelikož právě korpus InterCorp je výjimečný v možnosti paralelního vyhledávání textů ve dvou pracovních jazycích. Z důvodu specifikace předmětu zkoumání – subjunctivu – bylo rovněž jasno, který z jazyků bude vnímán jako výchozí. Prostředek, kterého využívá francouzština a čeština ne, nutně vyžaduje vyhledávání orientovat na texty francouzské, a jako zarovnaný korpus použít českou verzi. Nutným krokem vyžadujícím rozhodnutí se tak stalo omezení vyhledávání. Volba tak padla na „Core“, tedy jádro, tvořící většinu obsažených textů. Tím došlo k vyřazení určitého typu textů, jako jsou filmové či seriálové titulky nebo texty právního charakteru. Dále pak bylo hledání omezeno na fikci, výběr byl tedy zúžen na beletristická díla. Pro účely validity došlo ještě k další specifikaci – omezení na originální texty, tedy vyřazení textů překladových. Tím bylo možné zajistit původní požadavek kontrastivního porovnávání původních francouzských textů oproti českým textům překladovým. Po nastavení oblasti vyhledávání došlo na formulaci dotazu – tento krok proběhl díky tagům nové verze (InterCorp13) zcela bez komplikací. Při zadávání pokročilého dotazu bylo možné přímo vyhledávat varianty subjunctivu. Zobrazených výsledků literatury fikce bylo přes 25 000, po omezení vyhledávání na originální texty zůstalo 10 884 výskytů.

Vybraná data sloužila k provedení kvantitativnímu výzkumu, z tohoto důvodu nebyla jednotlivá překladatelská řešení zpochybňována.

5. Kvantitativní analýza vybraných excerpt

Množina získaného vzorku textů zahrnovala rozsáhlý počet lemmat, přičemž frekvence užití jednotlivých slov byla často v řádu jednotek. Nejhojněji zastoupenými lemmaty byla slovesa *être*, *avoir*, *pouvoir* a *faire*, která dohromady vytvořila nadpoloviční většinu (celkem 159 výskytů). Frekvence výskytu nejčastějších deseti lemmat (z celkového vzorku 300) je zachycena v grafu níže.

Graf 1 – Frekvence výskytu nejčastějších lemmat

Frekvenční seznam základních tvarů slov zároveň okamžitě upozornil na existenci několika chybných dat, po jednom příkladu se objevily lemmata „d“ nebo například „fin-de-siècle“. Z tohoto důvodu bylo nutné soupis excerpt podrobit důkladné analýze za účelem vyřazení nerelevantních vzorků.

5.1. Třídění excerpt

Původně plánovaný vzorek stovky příkladů byl pro účely validity navýšen, což se ukázalo jako žádoucí. Z celkového vzorku 300 excerpt bylo přibližně 18 % výsledků vyřazeno pro nesplnění parametrů předmětu zkoumání.

Z 55 chybových excerpt byly dva příklady vyřazeny z důvodu pravděpodobně špatného přepisu textů v korpusu – tyto ukázky nenavazovaly a nebylo tak možné vyhodnotit funkci

užitého slovesa, pročež ani to, zda se jedná o tvar indikativu či konjunktivu. Následně byly vyřazeny další dva úryvky:

- (9) (...) *ils me **baratent***
(...) *parazitujou na mý lodi*
- (10) *Auroient bon besoin d'Ellebore.*
(...) *ta batolata duchem chorá.*

V obou případech je sloveso přepsáno v nesprávném tvaru, mimo to je česká varianta textu pro účely porozumění a srovnání zcela nevyhovující (lze se pouze domnívat, zda se mělo jednat o tvary „barattent“ a „auraient“).

Dalším sítlem došlo k vyřazení tvarů, které z morfoložického hlediska spadají do jiné kategorie než slovesné, těchto výskytů bylo celkem 12:

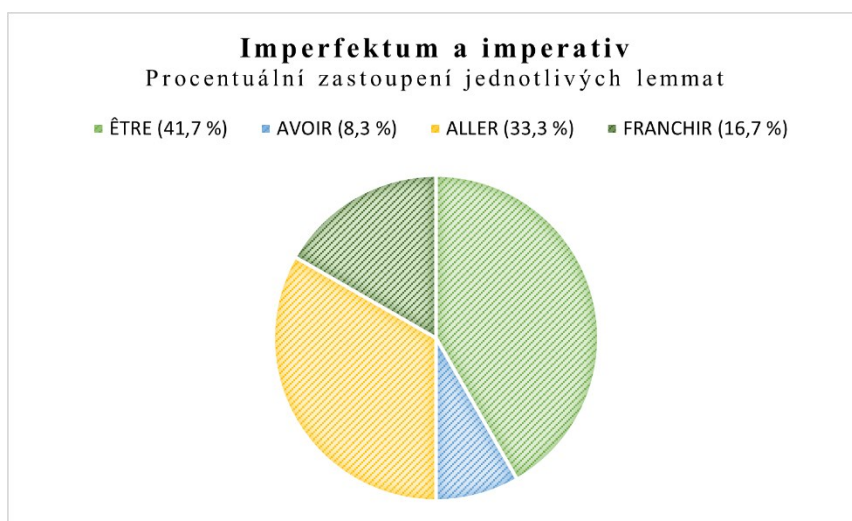
- (11) (...) *pour lui proposer une balade autour d'un lac.*
- (12) - *Non ! non ! pardonnez-moi **Bichelonne** !*
- (13) - *Pref, apres afoir zatisfait cette **enfie** (...)*
- (14) *L'océan déferle sur la plage **dure** en faisant un grand bruit de déchirure (...)*
- (15) (...) *mais je peux très bien mener la vie **dure** à vos amis (...)*
- (16) ***Comment** ça s'appelle ?*
- (17) ***Comment** ça va, ma nièce ?*
- (18) *Elle se penchait en avant, en **arrière**, elle se balançait sur une jambe (...)*
- (19) (...) *et ils se laissaient tomber d'abord en avant, puis en **arrière** avec des grondements d'exaspération.*
- (20) *Sa dernière acquisition (...) est un salon **fin-de-siècle** (...)*
- (21) *Mais **puisque'elle** en a décidé ainsi ...*
- (22) *Ce quelqu'un, cette gamine butée le connaît aussi, **puisque'elle** se tait (...)*

Mezi výsledky se tak přimísily vzorky, které místo slovesného tvaru obsahovaly substantivum, adjektivum či adverbium, ba dokonce také předložku nebo spojku.

Posledním přípravným krokem bylo vyčlenění tvarů sloves, které nebyly ve formě konjunktivu. Ty tvořily majoritní část vadných vzorků, ačkoliv jako takové nebyly příliš různorodé. Vyskytl se pouze jediný tvar passé simple:

- (23) *Nous ne nous **dîmes** plus rien durant cette nuit insolite.*

Poměrně nízká frekvence výskytu byla zaznamenána i u sloves ve tvaru imperfekta nebo imperativu – v obou případech se jednalo o šest případů, přičemž konkrétní lemmata se povětšinou opakovala, dohromady bylo užito čtyř sloves:

Graf 2 – Imperfektum a imperativ

Zajímavostí je, že všech dvanáct položek, které byly vyhodnoceny jakožto tvary imperfekta či imperativu, jsou svou hláskovou podobou totožné s podobou tvaru subjunctivu daného slovesa. Z toho lze usuzovat, že důvodem jejich přítomnosti v soupisu excerpt je chyba v tagování korpusu, kde byly brány v potaz pouze jednotlivé formy slov a nikoli širší kontext. Nejčastěji se vyskytlo sloveso *être*, a to ve tvarech *sois* a *soyez* (s koncovkou druhé osoby množného čísla také sloveso *avoir*).

(24) *Matti, ma petite Matti, sois raisonnable.*

(25) *Par pitié, ayez la bonté de m'aider en ce passage si difficile ...*

V uvedených příkladech slovesného tvaru imperativu je tato záměna za subjunctif vcelku pochopitelná, jelikož tvary druhé osoby (jednotného i množného čísla – s výjimkou slovesa *avoir*, u něhož se tvary shodují pouze v plurálu) jsou v těchto případech identické. Obdobně je tomu v případě imparfait, které se zde objevilo pouze v množném čísle – tvary jednotného čísla se s tvary konjunktivu neshodují, čímž se opět potvrzuje předpoklad, že tyto příklady byly do vzorku zařazeny nedopatřením, v domnění, že se o subjunctif jedná.

(26) *Nous allions ensuite jusqu'au château pour saluer le colonel.*

(27) *Le jour, nous galopions sur des chevaux de chasse, nous sautions des haies et des fossés, nous franchissions rivières et montagnes pour camper le soir près d'un feu de bois.*

U obou uvedených sloves jsou tvary množného čísla první a druhé osoby imparfait totožné s příslušnými tvary subjunctivu présent: *allions, alliez, franchissions, franchissiez*.

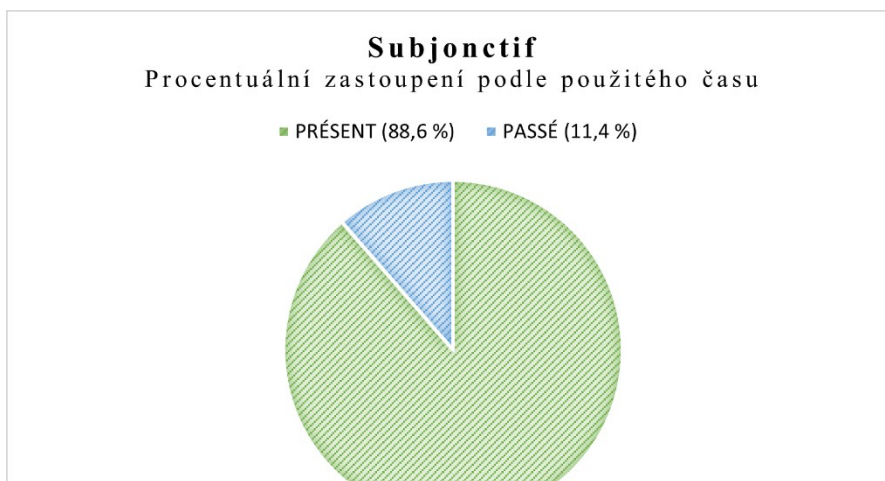
Posledním krokem při třídění excerpt bylo vyřazení tvarů indikativu, které představovaly největší podíl mez všemi vadnými vzorky. Tyto tvary tvořily 26 % celkových výsledků. Podobně jako v přechozím uvedeném šlo i zde povětšinou o hláskovou zaměnitelnost s tvarem konjunktivu:

- (28) *Il hoche la tête d'un air déprimé.*
- (29) *Depuis dix-huit ans que ça dure !*
- (30) *Je ferme mon livre.*
- (31) *Quand elle arrive, j'allume la télévision au hasard et quand elle entre et qu'elle m'embrasse, je fais semblant de m'intéresser à l'émission.*

Není neobvyklé, že tvary slovesa oznamovacího způsobu přítomného času jsou v prvních třech osobách jednotného čísla shodné s tvary přítomného subjunktivu, čímž může snadno dojít k záměně. Ve větách jednoduchých (28 a 30) není nikterak problematické tuto chybu odhalit – jak již bylo nastíněno výše, subjunctif bývá zpravidla uvozován částicí „que“ nebo „pourvu que“, výjimkou jsou především ustálená slovní spojení – a i v takových případech se výjimka týká sloves nepravidelných, jako je *être, pouvoir, savoir, devoir* (Hendrich, 2001, s. 429), jejichž tvary subjunktivu jsou nápadně odlišné od tvarů indikativu přítomného času.

5.2. Význam a funkce subjunktivu ve vybraných excerptech

Co se týče samotných výskytů subjunktivu, získaný vzorek obsahoval pouze tvary přítomného a minulého času. Imperfektum i plus-que-parfait (stejně tak dvojité složené tvary subjunktivu passé surcomposé a subjunktivu plus-que-parfait surcomposé) zcela absentovaly. Vzhledem k ústupu jejich používání nebylo ostatně jejich výraznější zastoupení očekáváno. Z celkového vzorku tvořily tvary minulého času přibližně devítinu:

Graf 3 – Subjonctif

Vzhledem k povaze materiálu (beletristická díla), který sloužil jako zdroj excerpt, není nikterak překvapivé, že výsledky představovaly převážně větná souvětí. V rámci analyzovaných textů se pak konjunktiv nejčastěji nacházel ve větách vedlejších.

Hledaný tvar slovesa se objevoval ve vedlejších větách vztažných, zejména pro účely vyjádření jistého přání nebo cíle:

- (32) (...) *désespérant de trouver à dire à mon interlocutrice quelque chose qui **puisse** être le support d'une conversation (...)*
*(...) a já ztrácím všechnu naději, že bych dokázal partnerce říci cokoli, co **by vydalo** na delší konverzaci (...)*
- (33) *Mon rêve, c'est de trouver un Oubykh qui **connaisse** encore sa langue.*
*Sním o tom, že najdu Ubycha, který **by** ještě **ovládal** svůj jazyk.*
- (34) *Maigret haussa les épaules, car le bonhomme ne lui disait rien qui **vaille** (...)*
*Maigret pokrčil rameny, neboť chlapík mu neříkal nic, co **by za něco stálo**, a znal dobře zvědavost tohoto druhu hostinských.*

V takových případech, jedná-li se o subjektivní vklad, určité hodnocení, je užití subjunctivu obligatorní. Jak je z ukázky výše patrné, čeština povětšinou francouzský prostředek nahrazuje podmiňovacím způsobem (*by vydalo, by ovládal, by za něco stálo*), přesto je však i zde možno nalézt určité výjimky, v následujícím příkladu se kupříkladu překladatel rozhodl namísto podmiňovacího způsobu použít jednodušší tvar, který však zachovává původní vyznění věty:

- (35) *Marie23 n'était probablement pas très équilibrée elle-même, c'est la seule raison qui **puisse** expliquer qu'elle ait donné au dernier vers le sens d'une information concrète, utilisable.*
*Marie23 nebyla úplně vyrovnaná, jedině tak **se dá** vysvětlit, že poslední verš chápala jako konkrétní, využitelnou informaci.*

Konjunktiv se rovněž nacházel ve vedlejších větách podmětných:

- (36) *Il faut que je **fasse** attention.*
*Musím **si dávat pozor**.*
- (37) *C'est dommage, qu'il y **ait** cette guerre.*
*To je škoda, že **je** válka.*
- (38) *Il est possible, bien sûr, que les deux mauvais ménages que j'ai observés enfant – celui de mon père et celui de mon oncle – **aient** contribué à cet échec.*
*Je samozřejmě docela možné, že k mému neúspěchu **přispěla** dvě nevydařená manželství, jež jsem měl před očima jako dítě, totiž otcovo a strýčkovo.*
- (39) *C'est très bien que tu **aies** rencontré le Reichsminister Speer.*
*Je moc dobře, že **ses seznámil** s Reichsministrem Speerem.*

Predikát věty řídicí je zde tvořen neosobním slovesem (*il faut, il est dommage, il est possible, il est bien*), věta hlavní je s větou vedlejší opět propojena spojkou „que“. Subjonctif je zde použit, podobně jako v případě věty vztažné, z důvodu významu řídicího slovesa – tento výraz označuje nutnost, subjektivní hodnocení (vklad) mluvčího k pojmenované skutečnosti, případně možnost. Úloha konjunktivu tak spočívá v podtržení modalizační funkce tohoto slovesa. Co se týče češtiny, ta zde oproti příkladům vedlejších vět vztažných nevyužívá kondicionál, ale setrvává typicky u oznamovacího způsobu, shodně s originálem dodržuje použitý slovesný čas. I zde ovšem existuje varianta zkrácení výpovědi – v příkladu (58) tak došlo k vymizení vedlejší věty. Použití neosobního výrazu „il faut“ překladateli umožnilo sdělení zkrátit do jedné věty, kde bude podmět původcem děje – ostatně doslovná varianta *Je třeba, abych si dával/a pozor* by byla stylisticky příznaková. V každém případě lze říci, že česká řešení používají o jeden modalizační prostředek méně, jelikož se v tomto případě jeví jako redundantní.

Dalším typem vedlejších vět, které byly napříč získanými vzorky prozkoumány, jsou věty předmětné. Tento typ byl v excerptech poměrně hojně zastoupen, konjunktiv byl často přítomen v návaznosti na sloveso řídicí věty, pomocí něžž byla vyjádřena určitá forma vůle ze strany mluvčího. Vzhledem k tomu, že se jedná o vztah mluvčího ke skutečnosti, byl predikát ve větě hlavní často časován v první osobě čísla jednotného:

- (40) *Si je l'aime, je désire qu'elle me connaisse dans ce que j'étais.*
Jestliže ji miluji, pak si přeji, aby mě poznala takového, jaký jsem byl.
- (41) (...) *mais je désire qu'on puisse les commenter et les déguster ensemble.*
 (...) *ale toužím po tom, abychom je komentovali a vychutnali spolu.*
- (42) *Moi je voulais que tu sois avec moi, point.*
Já jsem chtěl, abychom byli spolu.
- (43) *Je ne veux pas que les hommes aient un sentiment de responsabilité personnelle.*
Nechci, aby naši muži trpěli pocitem osobní zodpovědnosti.

Jak je z ukázek patrné, český překlad v těchto případech tíhne k použití věty vedlejší uvedené spojkou „aby“ jakožto ekvivalentu původního „que“ – i v originále však existují výjimky a lze se setkat také s víceslovnou spojkou „à ce que“:

- (44) *Chaque commandant de colonne devait veiller à ce qu'aucun détenu ne puisse s'échapper (...)*
Velitel každého pochodu musí dohlížet na to, aby žádný vězeň nemohl utéci (...)

Co se týče zmiňované převahy užití první osoby jednotného čísla, ani toto není pravidlem. Zvolené beletristické texty disponují specifickým prostředkem – vypravěčem. Díky němu lze

nahlédnout do volní stránky jiné osoby, než je mluvčí samotný, obdobně se tvar druhé osoby objevuje ve formě věty tázací:

(45) *Lalla aimerait bien qu'il **viene** la voir dans la maison de sa tante (...)*

*Lalla by chtěla, **aby** ji někdy **přišel** navštívit (...)*

(46) *Tu veux que je te **fasse** un poisson ?*

*Nechceš, **abych** ti **udělal** rybu?*

V řadě dalších příkladů byla vedlejší věta předmětem citového obsahu, na který bylo podobně jako v předchozím odkazováno slovesem ve větě řídicí. Jednalo se například o vyjádření radosti:

(47) *Elle était heureuse que la voiture **ait** fait de Jean un nouveau mari (...)*

*Byla šťastná, že jí auto **udělalo** z Jana nového manžela (...)*

Obdobná varianta byla použita pro pocity nejistoty:

(48) *Je ne crois pas qu'il y en **ait** par ici (...)*

*Nemyslím si, že **by** tu nějakí **byli** (...)*

Citový obsah měl rovněž charakter obav:

(49) *J'ai eu peur qu'il vous **soit** arrivé malheur.*

*Měla jsem strach, že **se** vám něco **stalo**.*

Obavy byly v určitém případě vyjádřeny přímo tvarem subjunctivu ve větě vedlejší – zde sloveso věty řídicí posloužilo k vyjádření porozumění:

(50) *Certes elle comprend bien que je me **plaigne**... mais ! ... mais !*

*Jistě, paní Mitrová chápe moje **stesky**... ale!... ale!*

Rozdíl mezi vyjádřením citu a vůle není vždy zcela jasný, což ilustruje následující věta:

(51) *Mais je préférerais que tu m'en **mettes** dix plutôt que cinq.*

*Ale radši než pět mi jich **dej** deset.*

Sloveso „préférer“ má tendenci působit obdobně jako sloveso „vouloir“, nabízí se tedy vykládat jej jako vyjádření volní stránky. Avšak sémanticky se blíží spíše výrazu „aimer mieux“, který by již byl zařazen na škálu citovou. Tuto problematiku ostatně vtipně dokresluje překladatelské řešení, které se slovesa zcela vyvarovalo a namísto rozhodování se mezi variantami ve vyznění *Byl/a bych radši, kdybys mi dal/a* nebo *Chtěl/a bych, abys mi dal/a* došlo k funkčnímu zjednodušení souvětí na větu jednoduchou prostřednictvím druhého stupně adjektiva s příslovečnou funkcí.

Slovesný způsob konjunktivu byl dále užíván pro vyjádření souslednosti dějů, vyskytoval se tak ve vedlejší větě časové.

- (52) (...) *ou bien j'aurais continué de laver la même culotte, le même soutien-gorge, jusqu'à ce qu'il n'y ait plus de savonnette (...)*
(...) *nebo bych si mohla dál přepírat stejné kalhotky a stejnou podprsenku, dokud by mi nedošlo mýdlo (...)*
- (53) (...) *une vingtaine de déclassés patientaient en attendant qu'on veuille bien examiner leur sort.*
(...) *asi dvacátka vyděděnců trpělivě čekala, až se někdo laskavě zamyslí nad jejich osudem.*

Subjonctif následuje po spojovacích výrazech „jusqu'à ce que“ a „en attendant que“ pro vyjádření následnosti věty vedlejší vůči větě řídicí. Čeština v těchto případech může použít tvar slovesa oznamovacího způsobu (87), nicméně užití slovesného času bývá zachováno obdobně jako ve francouzštině. Pro vyjádření souslednosti může hrát roli slovesný vid, přesto váha této informace leží primárně na spojkovém výrazu (*dokud, až*).

- (54) *À la fin, juste avant que le journal soit racheté, elle m'a nommée rédactrice en chef adjointe.*
Těsně než časopis změnil vlastníka, mě ještě jmenovala svou zástupkyní.
- (55) (...) *je serais de retour dans ce jardin d'hôtel avant que vous ayez repris la Thunderbird.*
(...) *budu čekat v hotelové zahradě dřív, než zase nasednete do auta.*

Dřívější průběh děje věty řídicí oproti větě vedlejší vyjadřuje také konjunktiv po spojkovém výrazu „avant que“. V uvedených případech byl pro posílení předčasnosti použit subjonctif minulý. Česká verze obdobně jako v minulých případech použila k vyjádření následnosti především spojku (*než*), zajímavé je však řešení ve druhé větě (55), která využívá slovesa schopného vidu dokonavého i nedokonavého (*nasednout/nasedat*).

Modalizace výpovědi bylo také dosaženo prostřednictvím negace:

- (56) *Non que je méprise l'œuvre des premiers mais parce que je méprise leur morgue (...)*
Ne že bych prací prvních pohrdal, ale pohrdám jejich domýšlivostí (...)

Subjonctif je opět vyžadován použitým spojovacím výrazem (*non que*), který čeština používá obdobně (*ne, že*), následuje však kondicionál.

Další skupinou vět obsahujících subjonctif byly případy, jejichž cílem bylo vyjádření jistého účelu, záměru. Často se jednalo o vedlejší věty uvozené spojkovým souslovím „pour que“ nebo „afin que“, jak jsou uvedeny níže.

- (57) *Et les greniers aux provisions afin que l'hiver soit doux à subir.*
I sýpky plné sklizně, s níž bude sladko přestát zimu.
- (58) *Résume-moi la situation pour que je parte un peu tranquille.*
Podej mi v kostce přehled situace, abych odjížděl trochu uklidněný.
- (59) *Arrangez-vous pour que chacun puisse composer lui-même son numéro.*
Zaříd'te to tak, aby si každý mohl sám zvolit své číslo losu.

V těchto příkladech se tedy jedná o možnost – účel, záměr mluvčího uvedený vedlejší větou může nastat, ovšem nemusí. Obdobná forma však může sloužit sdělení účinku, který je neuskutečnitelný:

- (60) *Trop tôt pour qu'elle ait la sale impression d'être sur le marché.*
Ještě je příliš brzy, aby zažívala ten odporný pocit, jako by byla na trhu.

V obou jazycích, francouzštině i češtině, se užívá stejných spojovacích výrazů i tvaru slovesa, ať už je děj realizovatelný, či nikoli – tento faktor je tedy odlišitelný čistě sémanticky.

V neposlední řadě se mezi výsledky vyskytly věty, v nichž funkce subjunctivu spočívala ve vyjádření limitace:

- (61) *C'était un outre à fric qui s'en foutait pas mal que les autres crèvent pourvu qu'il ramasse les billets.*
Byl to měch na prachy, co z vysoka kašlal na to, jestli jiný zhebnou, jen když shrábne svoje bankovky.
- (62) *En fait, il lui avait menti sur son âge à moins qu'ils n'en aient pas parlé.*
Ve skutečnosti jí o svém věku lhal, ledaže by o tom nemluvili.

Tyto vedlejší věty podmínkové v českém překladu rovněž zachovávají svůj modální význam, omezení je zde vyjádřeno především spojovacími výrazy (jen když, ledaže).

Závěr

Jak jsme viděli v předchozím textu, prostředků, pomocí nichž lze vyjadřovat modalitu, existuje celá škála – a to napříč různými jazyky. V této práci byly teoretické poznatky opírány především o české a francouzské zdroje, které ukázaly, že problematika modality je široká a nejasně ohraničená oblast, kterou lze nahlížet různými způsoby. Už jen nalezení definice samotného pojmu „modalita“ a nabídnutí jednotné klasifikace nebylo snadné. Přístupy se liší z hlediska jednotlivých autorů, nicméně se vyskytly i případy, kdy jednotná typologie nebyla přítomna ani v rámci jedné mluvnice. Z gramatických a mluvnických příruček tak byly vybrány nejvhodnější poznatky k tomuto tématu, které byly pomocí syntézy seskupeny v ucelenější přehled.

Pomocí těchto pramenů tak byl vytvořen teoretický rámec pro budoucí výzkum, představující nejčastější, ale i okrajové prostředky k vyjadřování modality. Mezi primární modalizační prostředky patří především užití sloves, přičemž i tato kategorie nabízí řadu možností. Modalizace výpovědi, ať už tedy jde o vyjádření vztahu mluvčího k popisované skutečnosti nebo jeho vztahu k výpovědi, bývá realizována prostřednictvím modálních sloves, ale také slovesných časů nebo způsobů. Další prostředky modalizace, jako například jména (ať už substantiva či adjektiva) nebo neohebné slovní druhy (zejména příslovce) byly rovněž představeny, pro účely výzkumu byl nicméně vybrán tvar slovesného způsobu subjontif. Na základě pozorování výskytu tohoto prostředku v excerptech získaných ze vzorku paralelních korpusů InterCorp byl konjunktiv podroben zevrubné analýze, která přinesla řadu poznatků.

V souvětých strukturách, nachází-li se subjontif ve větě vedlejší, pak je jeho výskyt zpravidla určen sémantickým významem slovesa nacházejícího se ve větě řídicí. V takovém případě je použití tvaru konjunktivu obligatorní a slouží k posílení modalizační složky obsažené v onom řídicím slovesu (vyjádření pocitu, vůle, naléhavosti apod.). Subjontivu většinou přechází jednoduchá („que“) či složená (např. „pourvu que“) spojka, která rovněž sama o sobě výpověď modalizuje. Tvary subjontivu tak často figurují ve větách, jejichž obsah slouží k vyjádření možnosti, přání, pochybnosti, pravděpodobnosti nebo nejistoty apod. – tedy k vyjádření vztahu mluvčího ke skutečnosti. Jak bylo uvedeno výše, subjontif je někdy zjednodušeně vykládán jako sdělení subjektivních vztahů mluvčího ke sdělované skutečnosti (v tomto případě lze chápat jako citové či volní vztahy). Z příkladů, které byly v této práci

prostudovány, je patrné, že subjunctif je prostředkem se schopností vyjádření různých typů modalit, především je to modalita deontická, dynamická, bouletická a teleologická.

Přítomnost subjunctivu ve větě však není vždy gramaticky podmíněná. Existují případy, kdy lze použít na shodném místě subjunctif či indikativ – v takových situacích je rozdíl primárně lexikálně sémantický, i v takovém případě však bývá konjunktivu často užito jakožto prostředku pro vyjádření volní či citové stránky mluvčího.

V překladech je modalizační funkce subjunctivu zpravidla zachována, vzhledem k absenci tohoto slovesného způsobu v českém jazyce ovšem musel být tvar konjunktivu nahrazen tvarem jiným. Nejčastěji byl nahrazován oznamovacím či podmiňovacím způsobem, povětšinou se zachováním podobné souvětne konstrukce jako ve francouzském textu. Funkce modalizace výpovědi tak do jisté míry v těchto přebírají použité konektory, často je také posílena sémantická stránka větných členů oproti jejich stránce morfologické. Rovněž se vyskytla překladatelská řešení, která se v určitých případech, v nichž by bylo převedení do češtiny problematičtější, rozhodla pro transformaci souvětí a zjednodušení výpovědi pomocí věty jednoduché, například pomocí změny podmětu.

Na závěr je třeba opět zmínit, že prostředků, které slouží k modalizaci výpovědi, je mnoho, a mnohé z nich mají schopnost výpověď modalizovat různými způsoby. Toto téma tedy nabízí rozsáhlé možnosti dalšího zkoumání, a to nejen prostřednictvím vybraného slovesného způsobu, ale i dalších slovesných tvarů, či dokonce zcela jiných slovních druhů.

Résumé

Ce mémoire de licence porte sur les moyens d'expression de la modalité en français et en anglais. Il présente les concepts de base de ce domaine linguistique et propose en même temps des classifications possibles à l'aide desquelles la question de la modalité peut être appréhendée.

Les moyens par lesquels la modalité peut être utilisée pour modaliser un énoncé sont présentés – pour ces buts, on a surtout utilisé l'aspect morphologique. Les différentes classes des mots sont ainsi présentées en fonction de leur capacité et de leur fréquence d'utilisation pour l'expression modale.

Sur la base des données théoriques, le subjonctif a été choisi comme objet de la recherche, qui a ensuite été analysé sur des extraits sélectionnés des corpus linguistiques InterCorp. Les données obtenues ont été examinées en fonction de la position du subjonctif dans la phrase, de sa fonction et de son objectif, et du caractère obligatoire ou facultatif de son utilisation particulière. Les échantillons sélectionnés ont ensuite été comparés aux traductions tchèques correspondantes, et sur la base de ces textes, on a observé quels moyens peuvent être utilisés pour substituer la forme étudiée, et si la modalité originale de l'énoncé peut être préservée malgré l'absence de subjonctif en tchèque.

Dans les traductions, la fonction de modalisation du subjonctif est généralement préservée, mais en raison de l'absence de cette forme verbale dans la langue tchèque, la forme subjonctive a dû être remplacée par une autre. Le plus souvent, cela a été remplacé par l'indicatif ou conditionnel, en conservant généralement une structure de phrase similaire à celle du texte français. La fonction de modalisation de l'énoncé est donc dans une certaine mesure reprise par les connecteurs (notamment conjonctions) utilisés. On a aussi trouvé des cas où la traduction en tchèque aurait été plus problématique, et donc la traduction a été simplifiée.

Enfin, il faut mentionner à nouveau qu'il existe de nombreux moyens servant à modaliser un énoncé, et que beaucoup d'entre eux ont la capacité de le faire de différentes manières. Ce sujet offre donc de vastes possibilités d'exploration, non seulement à travers la modalité verbale choisie, mais aussi à travers d'autres formes verbales ou même des classes de mots différentes.

Reference

- Barták, J. a kol. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, Encyklopedický dům, 1993.
- Blaszczyk, I., Karlík, P. Modalita. In Karlík, P. Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017 [cit. 03.12.2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/MODALITA>.
- Daneš, F., Grepl, M., Hlavsa, Z. *Mluvnice češtiny. 3, Skladba*. Praha: Academia, 1987.
- Dubois, J., Lagane, R. *Grammaire*. Larousse, 2001.
- Grevisse, M., Goosse, A. *Le bon usage*. Bruxelles: Éditions De Boeck Université, 2008.
- Havránek, B., Jedlička, A. *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- Hendrich, J., Radina, O., Tláskal, J. *Francouzská mluvnice*. Plzeň: Fraus, 2001.
- Komárek, M., Kořenský, J., Petr, J. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.
- Lappin, S., Fox, C. *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. John Wiley & Sons, 2015.
- Le Goffic, P. *Grammaire de la Phrase Française*. Paris: Hachette, 1993.
- Nádvorníková, O., Vavřín, M. *Korpus InterCorp – francouzština, verze 13 z 1. 11. 2020*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020 [cit. 04.12.2021]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.
- Palmer, F. R. *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Panevová, J. a kol. *Mluvnice současné češtiny. 2., Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum, 2014.
- Panevová, J., Benešová, E., Sgall, P. *Čas a modalita v češtině*. Praha: Universita Karlova, 1971.
- Riegel, M., Pellat, J.-C., Rioul, R. *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF, 2016.
- Rosen, A., Vavřín, M., Zasina, A. J. *Korpus InterCorp – čeština, verze 13 z 1. 11. 2020*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2020 [cit. 04.12.2021]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>.
- Svoboda, K. K podstatě věty zejména z hlediska modálnosti. In *Slovo a slovesnost*. 1966, 27 (2), s. 97–103.
- Šabršula, J. *Vědecká mluvnice francouzštiny*. Praha: Academia, 1986.
- Vold, E. T. *Modalité épistémique et discours scientifique. Une étude contrastive des modalisateurs épistémiques dans des articles de recherche français, norvégiens et anglais, en linguistique et médecine*. Université de Bergen, 2008.